

РЕЦЕНЗІЯ

УДК 94

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.29.34>

ЛУЦЬК У МІЖВОЄННЕ ДВАДЦЯТИЛІТТЯ (РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ Г. МАЛЕОНЧУК ТА А. ШВАБА «МІЖВОЄННИЙ ЛУЦЬК: СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ, КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК (1919–1939)»¹⁾

Крамар Юрій,

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії*

*Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0002-5711-3634*

Міська історія як самостійний напрям досліджень сьогодні займає непропорційно мало місця в загальному масиві історичних студій в Україні. До того ж дослідження міського простору як складної соціокультурної системи вимагає комплексного підходу з урахуванням здобутків західноєвропейської урбаністики та напрацювань вітчизняних істориків у таких галузях знань, як історична антропологія, географія культури, історична регіоналістика, історія повсякдення, нова локальна історія тощо². На нашу думку, рецензоване видання «Міжвоєнний Луцьк: суспільно-політичний, соціально-економічний, культурний розвиток (1919–1939)» удало вписується у проблемні поля цих відносно нових для вітчизняних дослідників субдисциплін. Авторами книги є науковці Волинського національного університету імені Лесі Українки доктор історичних наук, професор Анатолій Шваб та кандидат історичних наук, доцент Галина Малеончук.

Пропонована монографія охоплює 1919–1939 рр. – період, коли Західна Волинь перебувала у складі Другої Польської республіки. Зміна державно-політичної приналежності територій, на яких доміну-

вало українське населення, супроводжувалася не лише природними інтеграційними процесами, а й активним утручанням держави в усі сфери політичного, економічного, соціального, культурного та релігійного життя. Результатом такої цілеспрямованої політики стала зміна загального образу Луцька з провінційного повітового міста на воєводський адміністративний центр. Авторами досліджено процес становлення та функціонування органів польської державної влади і міського самоврядування, характер та особливості етносоціальних, суспільно-політичних, економічних та культурних процесів. Значну увагу приділено повсякденному життю, формам дозвілля та побуту лучан.

Висвітлення окреслених проблем ґрунтується на джерельній базі, основу якої становлять матеріали архівосховищ України та Польщі. Це документи центральних і місцевих органів влади, протоколи засідань міської ради та магістрату Луцька різних років, звіти установ міста та роботи відділів магістрату, публіцистичні, статистичні збірники, а також регіональна періодика та мемуари. На особливу увагу заслуговують документи фондів, опрацьованих авторами у Волинському краєзнавчому музеї, які є малознаними дослідникам, однак містять цікаву інформацію про життя міжвоєнного Луцька.

У першому розділі монографії висвітлюються процес становлення та нормативно-правове підґрунтя функціонування органів державної влади і самоврядування у Луцьку після його входження до складу

¹ Малеончук Г., Шваб А. Міжвоєнний Луцьк: суспільно-політичний, соціально-економічний, культурний розвиток (1919–1939). Луцьк : Терен, 2022. 216 с.

² Докл. див.: Верменич Я.В. Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення. Київ : Інститут історії України НАН України, 2011. 306 с.

Польщі. Як засвідчує рецензована монографія, цей процес проходив у три етапи: перший – від весни 1919 р. до осені 1920 р. – супроводжувався вступом польських військ і встановленням військового та адміністративного контролю над містом; другий – осінь 1920 р. – зима 1921 р. – перехідний, коли у Луцьку створюються цивільні органи влади; третій – лютий 1921 р. – створення Волинського воєводства із центром у Луцьку. Саме тоді в місті остаточно запроваджено систему цивільної влади Другої Речі Посполитої.

Аналізуючи структуру органів міського самоврядування, дослідники головну увагу зосередили на функціях і повноваженнях міської ради, виконавчим органом якої був магістрат на чолі з бурмістром. Автори звертають увагу на характер взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування, зауваживши, що наглядову владу над містом у першій інстанції здійснював повітовий комісар, а в другій – комісар округу, після 1921 р. – повітовий староста та воєвода. У 1924 р. відбулася чергова реорганізація, унаслідок якої виконавчу вертикаль влади очолив президент міста.

Упродовж 1919–1921 рр. тривала розбудова не лише адміністративних і самоврядних органів влади, а й правоохоронної, судової, пенітенціарної системи. Як приклади наводяться функціонування комісаріатів державної поліції у Луцьку, органів судової системи (мирові, окружні та апеляційні суди), прокурорського нагляду, в'язничної служби. Варто зауважити, що від ефективної розбудови державної адміністрації, безпекових структур залежали темпи інтеграції краю до державно-політичного організму Другої Польської республіки. Аналізуючи процес становлення органів влади в Луцьку, дослідникам слід було звернути увагу й на труднощі в розбудові польського адміністративного апарату на Волині. Це, зокрема відсутність достатньої кількості кваліфікованих місцевих кадрів, неприхильне ставлення з боку місцевого (переважно українського) населення, складна суспільно-політична ситуація в краї у перші роки його перебування у складі Польщі.

У другому параграфі розділу йдеться про громадсько-політичне життя міжвоєнного Луцька, яке було досить активним. Цьому сприяв воєводський статус міста, а також його багатонаціональний склад. Цілком слушно автори класифікують громадсько-політичні організації міжвоєнного Луцька за формою (партії, товариства, союзи, адміністративні самоврядні інституції), метою (політичні, економічні, національні, культурні, добродійні), а також характером діяльності (легальні та нелегальні). Велику увагу приділено діяльності єврейських, польських, українських політичних партій, показано характер їхніх взаємин із місцевою владою. Однак видається логічним не лише аналіз їхніх політичних програм і цілей діяльності, про що детально йдеться в монографії. Важливо було показати їх структурну розбудову на рівні міста, проаналізувати кількісний склад осередків найбільш впливових політичних партій, аби читач міг скласти уяву про вплив цих організацій серед мешканців Луцька. Ступінь їхньої підтримки серед різних верств населення яскраво ілюструють парламентські вибори, а також вибори до органів міського самоврядування тих років.

Наступний розділ книги «Соціально-економічний розвиток» розпочинається з характеристики демографічних та етносоціальних процесів у місті після його входження до складу Польської держави. Аналізуючи зміни національного складу населення міжвоєнного Луцька, автори вказують на чинники, що утруднюють можливість етнічної ідентифікації його мешканців на підставі даних загальнопольських переписів 1921 і 1931 рр.: цілеспрямована фальсифікація польської влади задля збільшення чисельності польського населення, триваючі репатріаційні процеси з території радянської України, недостатня фахова підготовка урядових комісарів-переписувачів, неналежний організаційний рівень перепису.

Демографічні процеси в місті проаналізовано за такими показниками: народжуваність, смертність, міграції, щільність населення. Зроблено висновок про високий приріст населення Луцька у 1920–1930-ті роки за рахунок приєднання до міста околиць і державної політики переселення на Волинь поляків з інших частин країни. Дослідниками відзначено зміни в структурі конфесійної приналежності лучан. Промовистим є факт суттєвого (майже втричі) зростання чисельності римо-католиків за рахунок міграції поляків з інших воєводств, незначного збільшення серед містян питомої ваги православних (переважно через приєднання до міста навколишніх сіл, де переважало українське населення) і помітного зменшення частки юдеїв унаслідок активної еміграції євреїв за межі Польщі.

Переконливим є твердження авторів про те, що характер зайнятості лучан у 20–30-ті роки мав виразно національні ознаки: поляки домінували в органах державної та міської влади, освіти; євреї – у торгівлі та ремісництві; українці за винятком представників інтелігенції – у сільському господарстві. Динаміку змін у етнічній, конфесійній, соціальній структурі населення проілюстровано відповідними таблицями та діаграмами.

Другий параграф розділу присвячено економічним процесам у міжвоєнному Луцьку. Як стверджують автори дослідження, на характер і динаміку економічного розвитку міста впливала низка чинників,

головними серед яких були: руйнівні наслідки Першої світової війни, провінційна та відстала структура довоєнного економічного укладу міста, цілеспрямована політика влади щодо східних теренів, яка полягала у їх якнайшвидшій інтеграції до єдиного економічного організму Польщі, світова економічна криза 1929–1934 рр. Детально охарактеризовано структуру комплексу галузей міського господарства: промислове виробництво, міська торгівля, фінансові установи, ремісництво, кооперація.

Дослідження А. Шваба та Г. Малєончук засвідчує, що у міжвоєнний період темпи модернізації соціально-економічних відносин у Луцьку залишалися доволі повільними. Водночас автори відзначають позитивні зрушення у сфері охорони здоров'я, транспорту, житлового будівництва, благоустрою міста. Цікавими є авторські спостереження щодо цінової політики на житло у Луцьку. За цим показником місто було одним із найдорожчих воєводських центрів Польщі. Для розуміння рівня життя лучан у міжвоєнний період читачу пропонується порівняти доходи населення та тогочасні ціни в торговельних мережах міста.

Безумовний інтерес викликають сюжети про форми дозвілля лучан, зокрема такі, як відвідини клубів, кіно, театрів, бібліотек, ресторанів, кав'ярень, міських парків, улаштування балів та прийомів із нагоди державних та релігійних свят, заняття різними видами спорту (гімнастика, лижі, веслування, теніс, велоспорт). Важливою подією у житті Волині та Луцька стало відкриття у 1933 р. міського стадіону (який, до речі, існує й сьогодні), де відбувалися спортивні змагання, у т. ч. міжнародного рівня.

Третій, останній, розділ монографії називається «Культурне, освітнє та церковно-релігійне життя міжвоєнного Луцька». За твердженням авторів, воєводський статус міста позитивно вплинув на перетворення його на регіональний культурно-освітній центр. Аналізуючи мистецьке життя Луцька у міжвоєнне двадцятиліття, А. Шваб і Г. Малєончук найбільшу увагу приділяють театру. У вказаний період у місті діяли як професійні, так і аматорські музично-театральні колективи, які існували при філіях культурно-освітніх товариств. Варто зауважити, що державною підтримкою і фінансовими дотаціями уряду користувалися лише ті громадсько-культурні організації, які декларували лояльне ставлення до влади.

Особливе місце в культурному житті міста займала пам'ятко-охоронна діяльність. У книзі знаходимо цікаву інформацію про ремонтні та реставраційні роботи, які проводилися на території Луцького замку, у Хрестовоздвиженській церкві та міській синагозі. Автори акцентують особливу увагу на діяльності Волинського товариства краєзнавців і опіці над пам'ятками минулого, за ініціативи якого у червні 1929 р. було відкрито Волинський краєзнавчий музей.

В іншому параграфі цього розділу дослідники аналізують освітнє середовище міжвоєнного Луцька. Відзначаючи певні позитивні тенденції у системі освіти міста (розбудова мережі дошкільних, середніх та професійних навчальних закладів), автори на основі документальних джерел, статистичних матеріалів доводять, що освітня політика влади переслідувала цілком конкретну мету – утвердження польськомовного шкільництва і поступова полонізація українських закладів освіти та шкіл етнічних меншин міста. Реалізація цієї політики здійснювалася усіма можливими методами впродовж усього міжвоєнного двадцятиліття. Як приклад наводиться практика створення двомовних (утраквістичних) шкіл у місті, призначення педагогічних кадрів із числа етнічних поляків, котрі прибували з інших регіонів Польщі.

Конфесійна мозаїка Луцька 1920–1930-х років представлена авторами у третьому параграфі розділу. У ньому аналізується релігійне життя містян різних конфесій: юдеїв, римо-католиків, православних, протестантів. Цікавими є авторські спостереження про те, що церковно-релігійна організація мешканців була однією з форм національно-культурної ідентичності й відігравала ключову роль у формуванні суспільно-політичних та світоглядних настроїв містян. Іншою важливою проблемою, яку розглядають автори монографії, є урядова політика в релігійній сфері. Аналізуючи взаємини місцевої адміністрації з різними релігійними конфесіями, автори доходять висновку, що польська влада з метою посилення асиміляційного тиску на місцеве населення прагнула забезпечити пріоритетне становище римо-католицької церкви. Останній відводилася важлива роль в інтеграції некатоликів до польського державного, політичного та культурного простору. Як приклад наведено розгортання на Волині у 1920–1930-х роках руху, спрямованого на запровадження серед православних вірян так званої нової унії у формі католицизму східнослов'янського обряду. Неоунія, яка розглядалася римо-католицькою церквою як крок до поступової латинізації православної церкви, не дала очікуваних результатів.

Спираючись на документальні матеріали, дослідники виявили, що політика влади, спрямована на досягнення віросповідної єдності населення східних воєводств (поряд із мовною і культурною), успіху не мала. Ба більше, Луцьк у міжвоєнний період став важливим осередком українського православного церковного відродження. Його ідеологами та провідниками були відомі громадські й церковні діячі на

Волині А. Річинський та І. Власовський. Апогеєм руху за українізацію православної церкви став церковний з'їзд, що відбувся у червні 1927 р. у Луцьку. Свою активність виявляли й інші релігійні конфесії міста через участь у діяльності громадсько-релігійних організацій і товариств.

На основі узагальнених матеріалів, викладених у монографії, А. Шваб і Г. Малеончук логічно обґрунтували висновки дослідження. Вони є досить розлогі, добре аргументовані, відповідають суті зазначених у вступі проблем. Зауважимо, що багатий фактологічний матеріал, на основі якого написана дана робота, доповнений численними таблицями, а також удало підібраними світлинами. На окрему увагу заслуговує календар головних подій в історії міжвоєнного Луцька, поданий наприкінці книги.

Позаяк робота має велике практичне значення, вважаємо за потрібне висловити авторам окремі побажання. На нашу думку, більшої уваги потребує вивчення досвіду місцевого самоврядування у 1920–1930-х роках, виборчих кампаній до органів міської влади, участі в них громадсько-політичних організацій, які представляли різні етнічні групи, форм співжиття багатонаціонального за своїм складом населення міста, механізмів взаємодії влади та місцевого соціуму. У розділі, присвяченому культурно-мистецькому життю, хотілося би більше дізнатися про архітектуру міжвоєнного Луцька, адже саме напередодні Другої світової війни в місті тривало активне будівництво: центральні вулиці забудувалися громадськими, торговими та житловими будинками, формувався квартал, де зводилась елітна нерухомість (вілли) для інтелігенції. Будівлям останнього типу були притаманні ще не апробовані на Волині модерністські тенденції. Варто зауважити, що у міжвоєнну добу в місті реалізовано багато самобутніх проєктів, які певною мірою визначають архітектурне обличчя сучасного Луцька.

Уважаємо, що монографія А. Шваба та Г. Малеончук є серйозним науковим дослідженням, яке проливає світло на маловідомі та незнані сторінки історії міжвоєнної Волині. Вона є вагомим внеском у вивчення міської історії України. З урахуванням напрацювань інших дослідників маємо всі підстави очікувати появу фундаментальної праці з історії Луцька, написаної з використанням сучасного науково-методологічного інструментарію, а також здобутків вітчизняної та західноєвропейської урбаністики.